

**Šostakovič
a Svedectvo /
Shostakovich
and Testimony**

Marche funèbre

George Steiner

1980*

Pohrdanie má mohutný hlas, znie však monotónne. Kniha Svedectvo. Pamäti Dmitrija Šostakoviča (štruktúroval a redigoval Solomon Volkov), vibruje v jednej tónine. „Nenávidím Toscaniniho... Je hrozné, čo robí s hudbou... rozseká ju na kúsky a potom zaleje hnusnou omáčkou.“ Prokofiev je skorumpovaný pozér, ktorý „sa nikdy poriadne nenaučil orchestráciu“. Malraux je prekliaty, pretože glorifikoval stavbu bielomorského kanála, pri ktorej zahynuli tisíce a tisíce zotročených robotníkov. Feuchtwanger bol rebelujúci pätolizač. Shaw šíril hnusné klamstvá na oslavu sovietskej tyranie. „A čo Romain Rolland? Zdvíha sa mi žalúdok, už keď si naňho pomyslím.“ Vo svojich prekladoch sa Pasternak a Achmatovová dopustili dvojitého zločinu: „Za peniaze a zo strachu predstierali, že robia niečo podstatné. Druhý zločin spáchali na vlastnom talente. Prekladmi pochovávali vlastný talent.“ Napokon, čo vedela Achmatovová o hudbe? Hnus, hnus ad infinitum; šed' na šed'.

Fakty sú, samozrejme, aj tak dosť desivé. „Myslel som si, že môj život bol plný utrpenia a že ťažko sa nájde niekto v úbohejšom stave ako ja. Keď som však prechádzal osudy svojich priateľov a známych, bol som zhrozený. Nik z nich nemal ľahký a šťastný život. Jedni skončili tristne, iní zahynuli hroznou smrťou a život mnohých z nich sa určite dá nazvať mizernejší ako ten môj.“ Stalinov dvorný chuligán Lazar M. Kaganovič ide do slávneho avantgardného divadla V. E. Mejerchoľda. Náhle odíde. „Mejerchoľd, v tom čase po šesťdesiatke, vybehne za ním na ulicu. Kaganovič a jeho tlupa nastúpia do áut a odfrčia. Mejerchoľd beží za autom, a beží, až kým nepadne.“ Onedlho veľký režisér dokončil v gulagoch. Maršal Tuchačevskij, fešný hrdina občianskej vojny, vzbudí Stalinovu žiarlivosť a je zastrelený. „Keď som to čítal v novinách, zhrozil som sa. Cítil som to akoby zabíjali mňa, tak hrozne som na tom bol.“ Katalóg mučenia, hladomoru, samovrážd je nekonečný. Možno však to najväčšie poníženie je snaha o holé prežitie. V totalitnom svete je život „obrovské mravenisko, kde sa všetci plazíme,“ vraví Šostakovič. „Náš osud je vo väčšine prípadov hrozný. Zaobchádzajú s nami surovo a kruto. A len čo sa niekto vyšplhá trocha vyššie, je odhodlaný mučiť a ponižovať iných.“

* Táto recenzia diela Svedectvo. Pamäti Dmitrija Šostakoviča - štruktúroval a redigoval Solomon Volkov (*Testimony: the Memoirs of Shostakovich as related to and edited by Solomon Volkov*, Hamish Hamilton, 1979) pôvodne vyšla 24. marca 1980 v časopise *The New Yorker*, s. 129-132.

A Západ nie je o nič lepší. Mladá Američanka sa skontaktovala so skladateľom. Náhle začne mávať rukami a takmer vyskočí na stôl kričiac: „much, mucha!“ Amíci nedokážu konfrontovať bežný život. A hollywoodska verzia Tolstého tragického románu *Anna Kareninová* musí mať *happy end*. Západní dirigenti, takmer bezvýhradne, sú vtieraví tyrani, čo nemajú *dunst o ruskej hudbe*. Stalin nemohol uspieť bez otravnej podpory západných prisluhovačov a naivnej pasivity západnej, hlavne americkej, verejnej mienky. Obrana ľudských práv ruských disidentov západnými liberálmi je kvintesencia ignorancie, „pretože vedia o mojich právach a povinnostiach toľko, ako o právach a povinnostiach dinosaurov“. Po vojne západniari posielali listy svojim ruským kolegom a ten, čo dostal takýto list, bol automaticky odsúdený na likvidáciu tajnou políciou: „a naivní bývalí spojenci chrlili ďalšie listy a každý z nich bol ako rozsudok smrti. Každý darček, každý suvení - bingo, koniec.“

Sláva sa na Dmitrija Šostakoviča usmiala skoro. Mal len devätnásť, keď úspech slávila jeho bujará 1. symfónia. Životné podmienky boli desivé. Mladý skladateľ bojoval s hladom tak, že písal libretá do filmov, hudobné úpravy, dokonca hral na klavíri v kinosálach. Avšak jeho mimoriadne schopnosti boli všeobecne známe a jeho diela sa hrali. Opera *Lady Macbeth Mcenského okresu*, ktorú dokončil v 1932, dosiahla mimoriadny úspech medzi odborníkmi, ako aj u širokej verejnosti. Jej búšiace rytmy, dômyselný mix satiry a lyrického pátosu presne vystihovali pulz doby. 28 januára 1936 si Šostakovič išiel kúpiť na stanicu *Pravdu* a, listujúc novinami, na tretej strane našiel nepodpísaný článok s nadpisom: „Bahno namiesto hudby.“ Opera bola odsúdená ako dekadentná kakofónia a ako príklad hudobného gangsterizmu, ktorý „môže veľmi zle skončiť“. Behom desiatich dní sa objavil ďalší článok v podobnom tóne. Štýl a slovné zvraty týchto dvoch článkov nepochybne pochádzali z pera samotného „vodcu ľudí a milovníka detí“. Šostakovičov svet sa zo dňa na deň zrútil. *Lady Macbeth* stiahli z repertoáru. Konali sa zhromaždenia umeleckej, intelektuálnej a akademickej obce Sovietskeho zväzu, aby zoširoka hodnotili nedostatky skladateľa. Aj blízki priatelia sa ho stránili, ako keby mal lepru. V Orwellovom známom žargóne sa Šostakovič stal „neosobou“ (*an unperson*), už len čakajúcou na morálnu a fyzickú likvidáciu. Bol na pokraji samovraždy. „Bol som paralyzovaný strachom. Nebol som pánom svojho osudu, moja minulosť bola prečiarknutá, moja práca, moje schopnosti sa stali bezcenné pre každého.“ Šostakovič napokon samovraždu nespáchal. Hrôzu a zavrhnutie svojho odchodu zo sveta vyjadril v záverečnej časti svojej 4. symfónie, ktorá čakala dvadsaťpäť rokov na prvé uvedenie.

Navonok sa však Šostakovičova situácia nielenže zmiernila, skladateľ dokonca prosperoval. 5. symfónia s jej oslavným podtitulom: „Odpoveď sovietskeho umelca na oprávnenú kritiku“ bola uvedená v roku 1937. Okamžite zožala obrovský úspech. *Leningradská symfónia* z roku 1941 sa stala

hymnou ruského hrdinského boja proti nacizmu a skladateľ si ňou získal západné publikum. Stalinovu cenu dostal o rok neskôr. Rad Lenina a druhá Stalinova cena nasledovali po sebe v roku 1946 a 1947. Čestné doktoráty, medaily, členstvá v akadémiách sa Šostakovičovi hrnuli do konca života. Mnohí si mohli pomyslieť, hľa, významný umelec, čo prežil – dokonca využil – ideologickú spúšť a vzišiel víťazne s nenaštrbenou morálnou a profesionálnou integritou. Nebolo práve toto zmyslom prechodu z mordujúcej zúrivosti do lyrického pokoja v majestátnej 5. symfónii?

„Klamstvá,“ reve kniha *Svedectvo*. Všetko nechutné klamstvá. Síce prebehla oficiálna milosť a zlatá sprcha ocenení, ale okolnosti okolo Šostakovičovej tvorby boli plné pokrytectva a príkoria. V 5. symfónii neznie vlastenecká nádej, ale vehementný protest proti Stalinovej kastrácii umenia. Na rozdiel od oficiálnej propagandy, napriek naivnému titulu v magazíne *Time*, 7. symfónia nie je o blokáde Leningradu – „Je to o Leningrade, ktorý Stalin zničil a Hitler len dokonal.“ A čo oslavovaná cesta do Spojených štátov v roku 1949? Pekelné poníženie na Stalinov priamy príkaz. S úzkosťou v srdci musel skladateľ predstierať, že zastupuje oficiálne hodnoty a výdobytky sovietskej kultúry.

Nie, skutočnosť je diametrálne odlišná. Symfónie sú „pomníky“ zasadené stratenej pamiatke nespočetným obetiam stalinistických a poststalinistických jatiek. Huslový koncert č. 1, cyklus piesni *Zo židovskej ľudovej poézie, Štvrté sláčikové kvarteto*, 13. symfónia *Babij jar* z roku 1962 na motívy Jevtušenkovej básne o masacre židov – to všetko sú ostré protesty proti víru antisemitizmu, ktorý napadol každý segment sovietskeho systému. Všetko to bola len desivá fraška diametrálne odlišná od pravdy. [...]

V tejto knihe smútočných pochodov prežije málokto bez ujmy. Ak existuje hrdina, tak je to Alexander Glazunov, ktorého hudobné nadanie a ľudská láskavosť dopomohla Šostakovičovi na jeho ceste ku genialite. Niežeby si Šostakovič pripustil túto pozíciu: „Stravinskij je jediný skladateľ v našom storočí, ktorého by som nazval veľkým.“ Mahler a Berg sú jeho obľúbenci, hoci na podstatne nižšej úrovni. Schönberg si nezaslúži ani zmienku. Solženicyn je sarkasticky označený za „osobnosť“ „nespochybniteľného génia“, no odmietol si posedieť pri čaji s takým obyčajným pesimistom, akým bol Šostakovič. V tomto vyrovnávaní účtov je každý porazený.

Je tento text pravý? Čo vlastne presne znamená formuľa: „as related to and edited by SV“ (štruktúroval a redigoval SV) – od muzikológa a disidenta, ktorý emigroval zo Sovietskeho zväzu do Spojených štátov v roku 1976? Volkov nám tvrdí, že *Svedectvo* (do protivnej americkej angličtiny upravila Antonina B. Bouis) predstavuje materiál, ktorý zaznamenal počas série dlhých a dôverných stretnutí so Šostakovičom. Ten údajne podpísal každú kapitolu po jej ukončení. Vydavateľ plne podporuje túto verziu. V *Literaturnej gazete* zo 14. novembra 1979 šesť sovietskych skladateľov odsúdilo Volkovov materiál ako podvrh. Urobili tak na základe štýlu, ako aj obsahu. Tvrdia, že

dokonca aj v sporoch si Šostakovič zachoval tón nanajvýš slušný a elegantný. Šostakovičova rodina údajne Volkovov dokument nikdy nevidela. Podľa sovietskych zdrojov, skladateľov syn Maxim Šostakovič považuje Svedectvo za falzifikát. Prokofievov syn súhlasí.

Neviem, či je dostupný originál v ruštine a navyše nemám jazykové znalosti potrebné na posúdenie kľúčového aspektu tónu knihy. Napriek tomu vidím niekoľko jej veľmi problematických aspektov. Jednostranné zosmiešňovanie iných a seba pohrdanie je jedna vec. Druhá sa týka zdôrazňovania židovskej otázky a údajného Šostakovičovho angažovania sa v nej. Ťažko sa vyhnúť dojmu, že Volkov prifarbil alebo uspôbil konverzáciu v tomto smere a že prilial zlosť prameniaku z jeho vlastnej rozorvanej povahy. Naozaj sú toto autentické spomienky, množina spomienok, ktoré si geniálny umelec so zmyslom pre humor (pozri jeho partitúry) praje po sebe zanechať pre ďalšie pokolenie? A naozaj sa Šostakovič nechcel vyjadriť k nezvyklej ochrane jeho osoby aj v čase, keď Stalin naňho hromžil, ochrane, ktorá mu nielen zachránila život, ale zaistila aj nepretržité uvádzanie jeho hudby aj po tom osočení v *Pravde*? Absencia akejkoľvek zmienky o tomto zásadnom bode podľa mňa podkopáva integritu Svedectva v predloženej podobe. Prinajmenšom je to celé dosť divné.

Existuje však autobiografia Dmitrija Šostakoviča omnoho hlbšia a presvedčivejšia ako táto trpká pozostalosť. Pätnásť sláčikových kvartet predstavuje jeho neporovnateľne citlivejšiu a detailnejšiu podobizeň. Sú to minuciózne vytvorené a popísané fázy skladateľovej vnútornej a verejnej existencie v rokoch 1938 až 1974. Napríklad 8. a 9. kvarteto vyjadruje utrpenie rovnako hlboké ako ktorékoľvek zo Svedectva. Avšak utrpenie vyjadrené desivo a rafinovane zároveň a prepojené s holým prežitím. A či 5. symfónia bola skomponovaná na popud skrytého hnevu, alebo ako ozajstná sebakritika, čo tam po tom, je to veľkolepá hudba. Táto skladba je súčasťou vtedajších podmienok v Sovietskom zväze a jeho tragického útlaku, a tie ju pomkli k zrodu.

„Sme olivy,“ píše Joyce o všetkých umelcoch. „Tak nás prešujte.“

Z ANGLICKÉHO ORIGINÁLU PRELOŽIL SAMUEL ABRAHÁM